

О. М. Чердніченко,
Черкаський державний технологічний університет м. Черкаси

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ВИБАЧЕННЯ

У статті запропоновано результати аналізу мовних засобів вираження вибачення в англійській мові. Висловлювання вибачення були розглянуті з точки зору синтаксичної структури та лексичного наповнення. Було проаналізовано частотність використання тих чи інших мовленнєвих засобів для вираження вибачення в англійській мові.

Ключові слова: висловлювання вибачення, вербальні засоби, комунікативні типи речень, лексична одиниця, сема.

LANGUAGE MEANS USED TO EXPRESS APOLOGY

The article presents results of analysis of utterances of apology in English language. Syntactic structure, lexical means used to express utterances of apology was analyzed. Frequency of their occurrence was presented in quantitative expression. The topicality of the study is conditioned by the general trend of modern linguistics to study the functional aspect of language and analysis of verbal influence. The utterance of apology has not been studied before, therefore it needs further investigation. We analyzed 140 extracts which contain the utterance of apology and which were taken from the works of contemporary writers. We have come across such syntactic structure to express apology as: statements, questions and exclamations. The most frequent are statements. The more influence the speaker wants to make the more words he or she uses. The lexical analysis showed that the most frequent word used in utterances of apology is sorry. Results of the study provided us with such interesting fact that to increase the force of the utterance the speaker often uses the name of the person he or she addresses.

Key words: utterance of apology, verbal means, communicative types of sentences, lexical unit, seme.

РЕЧЕВЫЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ ИЗВИНЕНИЯ

В статье предложены результаты анализа речевых способов выражения извинения в английском языке. Высказывания извинения были проанализированы с точки зрения синтаксической структуры и лексического наполнения. Была проанализирована частотность использования определенных речевых средств выражения извинения в английском языке.

Ключевые слова: высказывание извинения, вербальные средства, коммуникативные типы предложений, лексическая единица, сема.

Постановка проблеми. Сучасна наука ставить у центр дослідження людину. Проявом антропоцентризму у лінгвістиці є вивчення ролі суб'єкта мовлення у комунікативній ситуації. При цьому береться до уваги весь комунікативний процес, в тому числі, мовні засоби, які використовуються мовцем. Проте сам механізм мовленнєвого впливу і шляхи його досягнення як за допомогою вербальних, так і невербальних засобів потребують подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Мовленнєвий вплив та висловлювання досліджувалися такими лінгвістами як М. М. Бахтін [1, с. 263], Д. Карнегі [2], А. Р. Лурія [3, с. 155] та інші науковці, які вивчали різноманітні аспекти цих явищ, одним із яких є різноманітні групи висловлювання. Висловлювання вибачення не вивчалось раніше, тому потребує дослідження. Відбір прикладів для даного дослідження проводився шляхом суцільної вибірки з художніх творів сучасних американських та англійських авторів, загальний обсяг яких становить понад 2050 сторінок.

Мета і завдання дослідження. Предметом запропонованої роботи є мовні засоби для вираження вибачення в сучасній англійській мові. Метою дослідження є вивчення мовних засобів вираження вибачення. **Актуальність обраної теми** обумовлена загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на вивчення мови у її функціонуванні та аналізу такого суттєвого аспекту комунікації, як мовленнєвий вплив.

Виклад основного матеріалу. Загальноновизнано, що кінцевою метою кожного висловлювання є вплив на адресата, а його впливова сила залежить від тих засобів (як мовних, так і немовних), до яких вдається мовець при його формуванні. Розглянемо ті мовні засоби, які використовує мовець, продукуючи висловлювання вибачення.

Результати аналізу фактичного матеріалу свідчать про те, що за обсягом висловлювання вибачення може збігатися з реченням або включати декілька речень. У 88 випадках вживання (що становить 62,9% від загальної кількості проаналізованих фрагментів текстів) висловлювання вибачення містить одне речення. Наприклад:

The unforgettable one was done in florid wash colors, with a caption that read: 'Forgive Them Their Trespasses' [7, с. 159].

Частотне вживання еліптичних речень (57 прикладів, що становить 40,7%) пояснюється тим, що висловлювання вибачення зустрічаються у діалогах, а діалогічне мовлення характеризується широким використанням неповних речень. Наприклад:

'You are fired!' said the owner of the shop.

'Sorry, Mr. Baum,' Gabriella said quietly, not arguing for her job. 'I had to do that' [8, с. 271].

Висловлювання вибачення може включати два і більше речень (у 51 випадку вживання, що становить 36,4% від загальної кількості), що збільшує його впливову силу. Це відбувається, якщо мовець, відчуваючи свою провину, намагається максимально вплинути на адресата, щоб відновити дружні стосунки. Наприклад:

'Oh, Gabbie, I'm so sorry... It's my fault... I never thought, but I should have...' he said [8, с. 194].

У висловлюваннях вибачення вживаються різні за комунікативним типом речення: розповідні, спонукальні та питальні. У ході дослідження було встановлено, що розповідні речення зустрічаються у 124 фрагментах текстів, що становить 88,6 % від загальної кількості. При цьому мовець констатує факт своєї провини, вважаючи, що це є достатньою підставою для того, щоб адресат йому вибачив, або пояснює причини свого вчинку:

'I didn't mean to be rude about it' [8, с. 316].

Спонукальні речення зустрічаються у восьми висловлюваннях вибачення, що становить 5,7% від загальної кількості проаналізованих фрагментів текстів. Мовець спонукає адресата пробачити йому. Досить часто спонукування представлене у формі прохання, а не наказу, і містить лексичну одиницю «please»:

'Please, forgive me! I will never do that again,' she said [8, с. 257].

Питальні речення у висловлюваннях вибачення використовуються лише чотири рази, що становить 2,9% від загальної кількості проаналізованих фрагментів текстів. Питання є непрямим спонукуванням адресата змінити ставлення до мовця на краще і вибачити йому. Наприклад:

'Will you ever forgive me for the hospital and everything that you had to see?' [8, с. 64].

Таким чином, більшість висловлювань вибачення містять розповідні речення. Результати аналізу лексичного наповнення висловлювань вибачення свідчать про те, що вибачення може виражатися дієсловами *apologize, forgive, excuse* із семою «вибачатися» у 39 випадках вживання, що становить 27,9% від загальної кількості проаналізованих фрагментів текстів:

'I do apologize, madam. I had no idea that you had reported the loss of the greatcoat the same day' [4, с. 341].

'Forgive me, 'he said walking over to kiss her [8, с. 616].

'Excuse me for being so terribly late, 'said Mrs. Trentham rushing in [4, с. 137].

У нашому фактичному матеріалі найчастотнішим є дієслово *forgive*, що має 17 випадків вживання (12,1 %). Наприклад: *'Dear Daphne, I hope you will forgive me for presuming on our long family relationship, but a problem has arisen of which I am sure you are only too aware, and now I find that I must turn to your help and guidance'* [5, с. 228].

Менш частотними є лексичні одиниці *apologize* та *excuse*, які зафіксовані у 12 та 10 випадках вживання, що становить 8,6% та 7,1% відповідно:

'I do apologize, 'he began, but Mr. Yosho cut short his profuse apologies with a magnanimous wave of his hand [7, с. 170].

'You must excuse me, my child... 'said mother Superior [6, с. 223].

У ході дослідження було встановлено, що висловлювання вибачення можуть містити іменники із семою «вибачатися» (17 випадків вживання, або 12,2% від загальної кількості прикладів). Це *apology, pardon* та *forgiveness*. Найвищий показник частотності має іменник *apology*, який зустрічвся у семи висловлюваннях вибачення (5%). Наприклад:

'Almost ready, sir, 'he called in a British accent. 'My apologies for the delay, but you took me by surprise and – 'He stopped short as the group unloaded [6, с. 213].

Менш частотними є лексичні одиниці *pardon* та *forgiveness*, що фігурують у шести та чотирьох фрагментах текстів (4,3% та 2,9% відповідно). При цьому іменник *pardon* зафіксований лише у мовленнєвих кліше. Наприклад:

'I beg your pardon, for such a long pause, Guy' were the first words that Becky heard as she entered the room [5, с. 72].

'I was wrong, 'said Mrs. Trentham 'give me a chance for forgiveness. 'She said looking gloomy [4, с. 134].

Найвищий показник частотності з усіх вербальних засобів вибачення має прикметник *sorry*, що вживається у функції предикатива і зустрічається у 88 висловлюваннях (57,1 %):

'Ah, yes, sorry. My thoughts were some distance away' [4, с. 267].

Прикметник *sorry* багатозначний. Він може означати не лише вибачення, а й співчуття. Тому визначити його як мовний засіб вибачення можна лише у контексті конкретної комунікативної ситуації. У наступній мовленнєвій ситуації Габрієлла перепрошує за вчинок, що призвів до скандалу і знеславив добре ім'я монастиря, який дав їй притулок. Габрієлла усвідомлює, що була неправа і хоче спокутувати свою провину. У своїй розмові з ігуменею вона щиро кається:

'I'm all right, Mother. I'm sorry for all the troubles I caused you' [8, с. 220].

Частотність використання лексичних одиниць із семою «вибачатися» представлена у таблиці 1. (До таблиці не включено 4 випадки вживання (2,9%) висловлювань вибачення, що не містять лексичних одиниць із цією семою).

Як показало дослідження, висловлювання вибачення характеризується інтенсивністю, тобто мовець використовує різні засоби інтенсифікації для збільшення впливової сили свого висловлювання. Серед них – прислівники *so, very, extremely*. Наприклад:

'I'm so very sorry, Mr. Trumper; I could do nothing about your stillborn daughter, 'he said [4, с. 30].

Лексичні одиниці з семою «вибачатися»		Кількість	
		В абсолютних числах	У відсотках
Прикметник	sorry	80	57,1%
Дієслово	forgive	17	12,1%
	apologize	12	8,6%
	excuse	10	7,1%
	Разом	39	27,9%
Іменник	apology	7	5%
	pardon	6	4,3%
	forgiveness	4	2,9%
	Разом	17	12,1%
Разом		136	97,1%

У шести прикладах (4,3% від загальної кількості) вживається емпатичне *do*, яке зазвичай підкреслює щирість мовця. У таких мовленнєвих ситуаціях мовець намагається заповнити адресата в тому, що він насправді визнає свою провину. Наприклад: *'Good morning, madam. I do apologize for having to bother you in this way'* [4, с. 339].

Висловлювання вибачення супроводжується емотивністю, коли мовець не просто просить пробачення, а й виражає свої емоції – він шкодує, що своїми вчинками образив адресата. Засобами емотивності є вигук *oh, ah* – 11 випадків вживання (7,9%). Наприклад:

'Oh, I'm sorry, 'the young Brother answered politely, 'I don't believe he's in' [4, с. 175].

Дослідження показало, що, формуючи висловлювання вибачення, мовець у 45 випадках вживання (32,1%) використовує звертання:

'Supreme father, counselor, friend. 'The camerlegno's voice echoed dully around the ring. '...Bestow on me forgiveness. What I do... I do in the name of everything you believe. Amen' [6, с. 214].

Мовець може називати адресата за його рангом (26 прикладів, або 18,6%). Це відбувається при спілкуванні за офіційних обставин і за умови, що соціальний статус адресата вищий за соціальний статус мовця. Звертання привертає увагу адресата і змушує його уважно слухати мовця. Наприклад:

Teabing held up his right hand and feigned a courtroom oath. 'Your honor, forgive an eccentric old knight this foolish prejudice for the British court system...' [5, с. 329].

Мовець може також звертатися до адресата на ім'я (19 прикладів, або 13,6%), у ситуаціях неофіційного спілкування зі знайомими. Як стверджують психологи, ім'я людини – це найприсмішаний для неї звук [2]. Отже, мовець намагається таким чином вплинути на адресата – досягти змін на краще у його ставленні. Наприклад:

'I really need to know. The manuscript I gave you. Have you –'

'Robert, I'm sorry, I know I said I'd send the edits out to you this week, but I'm swamped. Next Monday. I promise' [6, с. 211].

Вибачаючись, мовець вживає пестливі імена при звертанні до близьких друзів, родичів (10 прикладів, або 7,1%). Тим самим він хоче переконати адресата, що насправді добре до нього ставиться, і шкодує про свій вчинок, оскільки не мав на меті образити співрозмовника. Наприклад:

'Gabbie, do not be offended, please, I didn't know you were there,' he said staring at Gabriella [8, с. 298].

У фактичному матеріалі зафіксовано чотири випадки вживання (2,9%) висловлювань вибачення, які були утворені без використання лексичних одиниць із семою «вбачатися». Значення перепрошення вони набувають в контексті комунікативної ситуації. Розглянемо такий приклад. Стів живе з Габріеллою в одному пансіонаті і вже досить довгий час має ключі від її кімнати. Габріелла вирішила поговорити з ним про те, що у неї постійно зникають гроші, котрі вона збирає для видання книги. Габріелла розуміє, що ніхто, крім Стіва, не міг взяти гроші, але вона не може сказати йому про це прямо. Тому дівчина лише натякає йому про таку можливість і одразу вибачається, розуміючи, що це може його образити – адже вона хоче зберегти зі Стівом добрі стосунки:

'And somebody keeps taking all my money... I didn't mean to be rude about it.'

'I forgive you,' he said walking over to kiss her [8, с. 316].

У наведеному прикладі адресат трактує це висловлювання як вибачення, про що свідчить його репліка у відповідь.

Висновки. З наведеного вище можна зробити наступні висновки. За обсягом, висловлювання вибачення може включати від одного до кількох різних за комунікативним типом речень (наказових, питальних та розповідних). У висловлюваннях вибачення функціонують такі лексичні одиниці з семою «вбачати(сь)»: дієслова *apologize, forgive, excuse*, прикметник *sorry*, який виконує функцію предикатива та іменники *apology, pardon, forgiveness*. Найчастотнішими є прикметник *sorry* та дієслово *forgive*. Прикметник *sorry* може передавати не тільки вибачення, а й співчуття. Тому встановити його як мовний засіб вибачення можна тільки після детального аналізу всієї комунікативної ситуації. Мовець вдається до засобів інтенсифікації у висловлюваннях вибачення, вживаючи емоційне *do*, емоційні вигуки, прислівники *so, very, extremely* та звертання. Найчастотнішими з них є звертання, адже це – дієвий засіб впливу на адресата. У нашому фактичному матеріалі мовець звертається до адресата за рангом або на ім'я.

Література:

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 424 с.
2. Карнеги Д. Как приобретать друзей и оказывать влияние на людей [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.lib.ru/KARNEGUY/karnegi1.txt_with-big-pictures.html
3. Лурия А. Р. Язык и сознание / А. Р. Лурия. – М. : Изд-во МГУ, 1979. – 230 с.
4. Archer J. As the Crow Flies / J. Archer. – London : Coronet Books Hodder and Stoughton, 1992. – 736 p.
5. Brown D. Angels and Demons / D. Brown. – Bristol, Pennsylvania: Pocket Star, 2001. – 329 p.
6. Brown D. The Da Vinci Code / D. Brown. – N.Y. : Doubleday, 2003. – 354 p.
7. Salinger J.D. Nine Stories / J. D. Salinger. – М. : ОАО Изд-во «Радуга», 2001. – 240 с.
8. Steel D. The Long Road Home / D. Steel. – N.Y. : Delacorte Press, 1998. – 397 p.